

Družbena kakovost, priložnost za razmislek o novih možnostih uporabe znanih socioloških konceptov

POVZETEK: Avtorice poudarjajo, da članek predstavlja prvo obsežnejše kritično seznanjanje širše slovenske strokovne javnosti s konceptom in modelom družbene kakovosti. Pri tem izpostavljajo posebej uporabo dveh konceptov – družbene kohezije in krepitve moči, ki jo presojujejo v perspektivi njunega tradicionalnega pojmovanja in ustaljene rabe v družbenih vedah. Prav tako so tudi poudarjeni izstopajoči pomeni seznanjenosti z omenjenim konceptom – politični in strokovni..

KLJUČNE BESEDE: družbena kakovost, socialno-ekonomska varnost, družbena kohezija, krepitev moči

Evropski socialni model je v zadnjih letih predmet različnih razmišljanj o tem, kako ga prenoviti in poskusiti preseči neželjeno nasprotno vplivanje med gospodarskim in socialnim razvojem. Enega od načinov prenove ponuja tudi koncept **družbene kakovosti**, zato ga je smotno spoznati tako v nekaterih teoretskih kot tudi empiričnih razsežnostih.

Članki, predstavljeni v tem bloku, se koncepta družbene kakovosti dotikajo posredno in neposredno. Avtorici člankov o **družbeni koheziji** (Maša Filipovič) in o **krepitvi moči** (Ružica Boškić) neposredno kritično presojata ta koncepta, kot sta bila uporabljena v okviru družbene kakovosti tako z vidika njunih tradicionalnih pojmovanj kot z vidika pojmovanj v drugih družboslovnih krogih. Nasprotno temu, pa se članek o nekaterih oblikah **socialnoekonomske varnosti** (Mojca Novak) dotika koncepta družbene kakovosti posredno, ko se usmerja na analizo začasnega (brezposelnost) in trajnega (upokojevanje) izstopa s trga dela v Sloveniji, ob upoštevanju evropske perspektive.

Čeprav ne moremo govoriti o prvem slovenskem seznanjanju s konceptom družbene kakovosti, je to vsekakor najobsežnejše do sedaj. Pri tem se postavlja vprašanje o pomenu njegove kritične presoje, kar je predmet predstavljenih člankov. Najprej je pomembna kritična refleksija nekaterih uporabljenih konceptov (družbena kohezija in krepitev moči). Dalje, prav tako je pomembna empirična refleksija dveh pomembnih reform v slovenski socialni politiki – zaposlovanja in zavarovanja za primer brezposelnosti ter upokojevanja, kjer se posebno pri slednji pogrešajo v Sloveniji objavljena kritična sociološka dela. Nenazadnje pa se povečujejo neposredni politični učinki obeh reform na industrijske delavce. Odpori do reform so posebej zaznavni v bližnjih evropskih državah (Nemčija, Francija, Italija), ko se sedanja regulacija teh področij socialne varnosti prilagaja spremenjenim družbenim razmeram. Predvsem naštetih zahodnoevropski primeri

reform jasno kažejo – še bolj pa prihodnji trendi, da režimi države blaginje izgubljajo svoj industrijski-delavski značaj. V tem smislu postaja vse bolj jasno, da je odločanje o naravi in obsegu socialnih pravic – s tem pa tudi o programih blaginje – oster politični boj med predstavniki različnih razrednih egoizmov in interesov. Zaradi tega se morajo tovrstni procesi analizirati kot politični boji in kot spopad protislovnih interesov, ne pa le z vidika moralnih načel, kot je pred desetletji zapisal Peter Baldwin (1991).

Posebno članka, ki sta usmerjena na presojo konceptov družbene kohezije in krepitve moči, jasno kažeta, da bodo potrebne določene spremembe na področju poimenovanja posameznih teorij. V slovenski sociologiji je za družbeno kohezijo še vedno uveljavljen pojem 'socialna kohezija', ki pa povzroča vedno več pojmovnih šumov. Čeprav je bila takšna označitev neproblematična pred desetletji, poraja v zadnjem času vse več nesporazumov, saj se pridevnik 'socialno' ne nanaša na področne socialnega sektorja kot ožjega dela družbe, temveč na področje družbenega – na celotno družbo. Podobno pojmovno neskladje vsebuje tudi poimenovanje izključenosti in politik vključevanja kot 'socialnih', saj se glede na teoretski koncept in obseg obeh navezuje na izključenost iz različnih družbenih subsystemov in ne samo iz socialnega. Tako predstavljeni članki ponujajo tudi vzpodbude za razmislek o tem, kako prenoviti poimenovanje, da bo to ustrezalo izvornim konceptom in ne bodo povzročala nepotrebnih pojmovnih šumov.

Zaradi obsežnega sklicevanja na koncept družbene kakovosti posebno v obeh teoretskih člankih ga je smotno tudi posebej predstaviti. Inicijativa družbene kakovosti se je pojavila leta 1997 po podpisu *Amsterdamske deklaracije o družbeni kakovosti* Evrope, v kateri je več kot osemsto znanstvenikov s svojim podpisom zavrnilo način takšnega doseganja gospodarske uspešnosti, ki s seboj prinaša probleme in vprašanja, s katerimi naj bi se ukvarjala socialna politika. Zavrnilo so podrejenost socialne politike gospodarski. Avtorji koncepta (Beck in drugi 2001: 7) opredeljujejo družbeno kakovost kot stopnjo, do katere so državljani sposobni sodelovati v družbenem in gospodarskem življenju svojih skupnosti pod pogoji, ki povečujejo njihovo blagostanje in individualne potencialne.

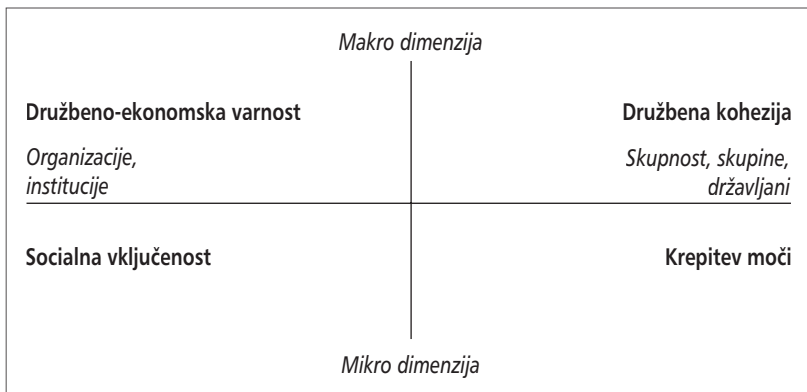
Projekt razvijanja najprej modela in kasneje tudi ambiciozno zastavljene teorije družbene kakovosti ima dva cilja: politični in znanstveni cilj. Najprej je potrebno poudariti politični motiv, ko avtorji pozivajo k opuščanju neproduktivne restriktivnosti v socialni politiki kot reakciji na gospodarsko recesijo. Pri presoji koncepta družbene kakovosti Bouget (2001) poudarja tudi nekaj njegovih skritih ideoloških pomenov, ki so pomembni za njeno razumevanje koncepta:

- koncept družbene kakovosti je modernistični koncept, ki se navezuje na moderno obdobje;
- koncept je normativen, saj vsebuje težnje po dobri družbi in v tem okviru težnje po varnosti, miru, družbeni enakosti;
- sama ideološka vsebina koncepta je odprta, saj ni jasne povezave z ideologijami liberalizma in kolektivizma; enako velja tudi za trende univerzalizma in selektivnosti;
- vprašanje povezanosti koncepta družbene kakovosti s konceptom družbenega napredka ostaja odprto; tako ostaja nejasno, ali tudi sam koncept družbene kakovosti vsebuje določene težnje k razvoju in k napredku družbe (Bouget 2001: 58-62).

Z analitskega vidika pa ponuja koncept družbene kakovosti elemente za povezovanje različnih ravni družbene strukture in akcije, ki so umeščeni okoli dveh osi: mikro in makro ter institucije in posamezniki oz. družbene skupine. Rezultati prepletanja so zajeti v štirih razsežnostih družbene kakovosti oz. v štirih kvadrantih modela:

1. socialna in ekonomska varnost, ki zajema temeljno zaščito dohodka, vzpodbujanje dela (ne zaposlovanja!), zaščito pred boleznimi in zaščito zdravja;
2. družbena vključenost (kot nasprotje družbene izključenosti), kjer ni poudarjena le enakost, temveč tudi pravičnost; gre za ukrepe zoper strukturne razloge izključevanja, kot sta revščina in diskriminacija;
3. družbena povezanost oz. kohezija kot nasprotje anomiji, ki zagotavlja življenje v skupnosti z minimalno družbeno povezanostjo in se pojmuje kot proces na makro ravni, v katerem se porajajo, ohranjajo ali pa rušijo socialna omrežja in podperne socialne infrastrukture, ki se povezuje z novimi oblikami solidarnosti;
4. krepitev zmožnosti in sposobnosti posameznikov zaradi povečevanja njihovih možnosti vključevanja v procese odločanja na različnih ravneh skupnosti.

Tako konceptualno opredeljena družbena kakovost naj bi temeljila na vseh treh elementih državljskih pravic: človekovih, političnih in socialnih (Beck in drugi 1997).

(Vir: Beck in drugi 2001: 339)

Slika 1: Model družbene kakovosti

Presoja modela družbene kakovosti z vidika razmerja sistem – akterji ter makro in mikro ravni družbenega sistema povzroča nelagodnost, kako povezati operacionalizacije posameznih elementov, saj se ti v veliki meri ne le prepletajo, temveč celo prekrivajo. Za socialno-ekonomsko varnost v smislu njene opredelitve se uporablja tudi pojem socialna zaščita. Sistem socialne varnosti se prek socialnega zavarovanja neposredno povezuje z zaposlenostjo (kot virom zavarovanj), ne pa z delom, kot sledi iz opredelitve koncepta družbene kakovosti. Nasprotno pa se zaposlenost omenja v zvezi z družbeno vključenostjo (kot nasprotjem izključenosti) v obliki boja zoper revščino in diskriminacijo, ki pa je v operacionalizacijskem smislu v večji meri sestavni del socialne varnosti – kot temeljna zaščita dohodka. Tako imamo opravka z neustrezno povezavo

posameznih elementov: zaposlitev bi se morala povezovati s socialno varnostjo, delo pa z družbeno vključenostjo, saj opravljati določeno delo, čeprav za plačilo, ne pomeni biti tudi zaposlen in zavarovan za različna socialna tveganja. To kaže na neustrezno umeščanje (politik) družbenega vključevanja, ki kot nasprotje družbene izključenosti zadeva institucionalno vključenost (oz. izključenost) na makro ravni družbenega sistema. Če bi se koncept družbene izključenosti oz. vključenosti (institucionalna makro sistemska raven) ustrezno preoblikoval v koncept deprivacije (mikro raven posameznika), bi ta podvig nedvomno uspel. Pri tem pa se ne bomo poglobljali v razpravo o ideološki vlogi koncepta družbene izključenosti, saj – po mnenju nekaterih analitikov – predpostavlja izključenost iz obstoječih družbenih konvencij, medtem ko pušča kulturno hegemonijo kapitalizma nedotaknjeno.

Premišljanje modela družbene kakovosti pa prav tako nezadržno vzpodbudi primerjave s Parsonsovim modeliranjem družbenega sistema (Parsons 1951) in z Mouzelisovim povzemanjem razlikovanja med sistemsko in socialno integracijo (Mouzelis 1974). Podobnih misli so tudi drugi, predvsem ko gre za zgledovanje po Mouzelisu (Fairweather in drugi 2000). Ob presoji originalne razmejčitve kvadranta z dvema osema – makro – mikro družbena raven ter institucije in posamezniki oz. skupine v luči Parsonsovega modela družbenega sistema – se nam razkrije naslednje.

1. Socialnoekonomska varnost predstavlja institucionalni element na makro ravni družbenega sistema. V primerjavi s Parsonsovim modelom družbenega sistema bi jo lahko primerjali s subsistemom, ki ima funkcijo prilagajanja na okolje.
2. Družbena vključenost predstavlja institucionalni element na mikro ravni družbenega sistema. V primerjavi s Parsonsovim modelom jo lahko primerjamo s subsistemom, ki ima funkcijo preprečevanja ali pa razreševanja konfliktov.
3. Družbena kohezija ima funkcijo aktiviranja posameznikov in družbenih skupin na makro ravni družbenega sistema ter njihovega povezovanja v celotno družbo. V primerjavi s Parsonsovim modelom jo lahko primerjamo s subsistemom, katerega funkcija je oblikovanje ciljev družbenega sistema. Po Durkheimovem pojmovanju pa gre za proces na mikro ravni družbenega sistema (Novak 2001).
4. Krepitev moči je povezana s posamezniki oz. družbenimi skupinami na mikro ravni družbenega sistema. V primerjavi s Parsonsovim modelom jo lahko primerjamo s subsistemom, ki ima funkcijo integracije posameznikov in skupin v družbeni sistem. To vlogo pa ima tudi družbena kohezija.

Ko vključimo v primerjavo Mouzelisovo razlikovanje med sistemsko (institucije) in socialno integracijo (akterji), zasledimo podobno (zamolčano ali pa nezavedno) zgledovanje avtorjev koncepta in modela družbene kakovosti po precej starejšem izvoru, ki se povsem prilega razlikovanju med institucionalnima in skupinsko/individualnima kvadrantom. Celo več, zaradi nejasno – mestoma tudi neustrezno - opredeljenih posameznih konceptov, ki sestavljajo družbeno kakovost, so že pred leti nekateri avtorji napovedali težave pri operacionalizaciji družbene kakovosti v posamezne sklope kazalcev kot merskih instrumentov (Bouget 2001; Novak 2001), kar se je kasneje tudi dejansko zgodilo, kot dokazuje avtorica članka o krepitvi moči. To pa se lahko razume

tudi kot opozorilo, kaj se lahko zgodi konceptom, ko jih izločijo iz njihovega izvirnega okolja (družbene vede) in se jih – včasih tudi precej samovoljno – uporablja v politične namene (Novak 2001; Novak 2004).

Literatura

- Baldwin, Peter. 1991. *The politics of Social Solidarity; Class Basis of the European Welfare State 1875 – 1975*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beck, Wolfgang in drugi (ur.). 1997. *The Social Quality of Europe*. The Hague: Kluwer Law International.
- Beck, Wolfgang in drugi (ur.). 2001. *Social Quality: A Vision for Europe*. The Hague: Kluwer Law International.
- Bouget, Denis. 2001. 'Identification of the »problematique«.' V W. Beck in drugi (ur.). *Social Quality: A Vision for Europe*. The Hague: Kluwer Law International.
- Fairweather, Anne in drugi. 2000. *Social quality indicators in the case of marginal groups – The Disabled*. Working Paper.
- Mouzelis, Nicos. 1974. *Social and system Integration*. *British Journal of Sociology*, XXV, str. 395-409.
- Novak, Mojca. 2001. 'Socialna kohezija v primežu prenovljenega pojmovanja'. *Družboslovne razprave*, XVII, 36: 23-37.
- Novak, Mojca. 2004. 'Prepletanje politike in stroke v socialni politiki.' *Teorija in praksa*, XDI, 1-2: 387-397.
- Parsons, Talcott. 1951. *The Social System*. London: Routledge.

Naslovi avtoric:

Mojca Novak
Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo
Rimska 8, 1128 LJUBLJANA
mojca.novak@guest.arnes.si

Ružica Boškić
Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo
Celovška 143, 1000 LJUBLJANA
Ruzica.Boskic@guest.arnes.si

Maša Filipović
Fakulteta za družbene vede
Inštitut za družbene vede
Kardeljeva pl. 1, 1000 LJUBLJANA
masa.filipovic@fdv.uni-lj.si

Rokopis prejet oktobra 2004, dokončna verzija za objavo pa marca 2005.

*Članek je po mnenju uredništva uvrščen v kategorijo
izvirni znanstveni članek s kvalitativno argumentacijo.*